

УДК: 009 (082)

Гуманітарна освіта в профільних вищих навчальних закладах: проблеми і перспективи: Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції 16-18 березня 2005 р.: В 2 т. – Т. 1 / За заг. ред. А.Г.Гудманяна, О.В.Петренка. – К.: НАУ, 2005. – 256 с.

Містить матеріали щорічної науково-практичної конференції з проблем гуманітарної освіти у вищих навчальних закладах галузевого спрямування. У том 1 увійшли матеріали доповідей за науково-практичними напрямками „Гармонізація науки і вищої освіти в інформаційному суспільстві”, „Інноваційні технології навчання в профільному ВНЗ”, „Психологічна компетентність фахівця та проблематика психологічного супроводу професійної діяльності”, „Соціологія”, „Історія”, „Політологія”.

Організаційний комітет

Голова оргкомітету:

проф. А.Г. Гудманян, директор Гуманітарного інституту
Національного авіаційного університету

Заступник голови оргкомітету:

доц. О.В. Петренко, заступник директора Гуманітарного інституту
НАУ

Члени оргкомітету:

проф. О.М. Акмалдінова

доц. О.В. Бугайчук

доц. Т.О. Вакулєнко

проф. Л.Г. Дротянко

доц. О.М. Захарчук

проф. С.С. Кіраль

проф. Е.В. Лузік

проф. М.В. Луцюк

проф. О.П. Полисаєв

доц. Є.В. Сірий

доц. О.Г. Шостак

Рекомендовано до друку вченою радою Гуманітарного інституту
(Протокол №6 від 31 березня 2005 р.)

ГАРМОНІЗАЦІЯ НАУКИ І ВИЩОЇ ОСВІТИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Людмила Боровська

к. філос. н., доцент

Національний авіаційний університет,
м.Київ

До питання про соціокультурні виміри науки

Сучасна наука є надто складним для аналізу соціально-культурним явищем. На подальший поступ людства впливають не тільки наукові знання та їх практичне впровадження, але й ті форми або “схеми” світорозуміння, які були породжені наукою в минулому. Ці класичні “схеми” розуміння світу своєрідно вписуються у сучасний культурний простір і специфічно впливають на менталітет сучасної людини. Хотілося б привернути увагу до деяких аспектів цієї проблеми.

Слід зауважити, що на певному етапі історичного розвитку наука стала домінуючою формою суспільної свідомості. Проте самосвідомість науки, яка зароджувалася ще в лоні філософії, починається не зі спроб усвідомлення її специфіки і особливого призначення, відмінного від інших областей культури, а з приписування собі функцій попередніх форм суспільної свідомості. Наука видає себе за єдину законну спадкоємицю і наступницю культурних традицій. Але ще Кант вказав межі науки, кажучи, що “існує царство, в яке вона ніколи не зможе проникнути”. Він вважав, що наука повинна обмежити свою компетенцію вивченням “того, що є”, не претендуючи на те, щоб вказувати, “як повинно бути”. Цим Кант хотів сказати, що наука не здатна задавати ціннісні орієнтири та ідеали. В даному Кантівському положенні найбільш чітко вимальовується обмеженість класичної форми раціональності та її пізнавальних схем.

Заснований на культі “природного світла розуму” класичний раціоналізм мав на меті пошук “чистої” істини і при цьому не задавався питанням – навіщо її шукати. Але рано чи пізно воно завжди виникає. Що дає людству пошук об’єктивної (“чистої”) істини, і чи потрібно прагнути до неї, коли результати наукових досліджень нерідко боляче “б’ють” по конкретній людині – це не риторичне запитання. Адже ще Сократ вважав, що до істини має відношення лише той, хто здатен використати свій розум на благо усього людства. Сьогодні теза про свободу науки від цінностей фактично підмінена тезою про безвідповідальність науки за наслідки використання знань. Ми можемо спостерігати цікавий парадокс: з одного боку, наука не бере на себе відповідальності за практичне використання своїх досягнень, а з іншого – авторитет науки багато у чому замінив собою моральні норми та табу.

Цікавою тенденцією сьогодення є також зростання ваги наукового знання поміж усіх напрацьованих раніше форм відображення і розуміння світу, а також подальша раціоналізація усіх сфер суспільного життя. Знання стає основою об’єднання людей, умовою їх спільної діяльності, набуває характеру інтегруючого початку сучасного життя.

Поряд з цим, розвиток науки на етапі науково-технічної революції корінним чином вплинув на розуміння сутності людської культури у цілому – якщо в класичній свідомості культура трактувалася як сфера духовного саморозвитку індивіду, завдяки якому індивід може підійнятися над соціальними відносинами, які склалися в громадянському суспільстві, то сучасна практично орієнтована свідомість бачить у культурі, перш за все, фактор ефективності соціальної поведінки людини. У класичному розумінні культурна освіта була результатом вільного вибору індивіда і цілком знаходилась під контролем його розуму і волі, в той час коли його поведінка як соціальної істоти зводилась до рівня природного автоматизму. Сьогодні індивіду нібито ззовні надається цілий арсенал

Психологическое сопровождение профессиональной деятельности как инструмент оказания помощи авиационным специалистам в кризисные периоды жизни

Проблема организации эффективного психологического сопровождения профессиональной деятельности лётного и диспетчерского состава была и остаётся одной из актуальнейших проблем авиации, ведь по данным мировой статистики, от 70 до 90% авиационных происшествий происходит по причине “человеческого фактора”. Именно просчётами и ошибками в профессиональных действиях авиационных специалистов чаще всего объясняются сбои в работе системы “человек-техника-среда”. При этом неадекватные профессиональные действия могут быть связаны с недостаточным уровнем профессиональной подготовки специалиста, с индивидуальными психологическими и психофизиологическими характеристиками, а также с особенностями функционального состояния его организма и психики. Причём, последний фактор является наиболее опасным в плане провоцирования сбоев в деятельности.

Опасность деструктивного влияния человеческого фактора на профессиональную деятельность значительно повышается в кризисные, переломные моменты жизни специалиста. Начало жизненного кризиса может быть связано либо с внезапным психотравмирующим событием, вследствие которого резко изменяется жизненная ситуация человека (тяжёлым заболеванием либо утратой близкого человека, изменой, разводом и пр.), либо с фактором “хронического стресса” - длительным пребыванием человека в истощающих психику сложных жизненных обстоятельствах, вызванных бытовыми или финансовыми трудностями, нарушением системы значимых отношений, депривацией жизненно важных потребностей. Особенно тяжело переживаются жизненные коллизии в периоды нарастания общей неудовлетворённости собой, своей жизнью, деятельностью, что связано с завершением определённого этапа психического развития и жизненного пути человека. Стремясь сохранить нормативный уровень работоспособности, человек, находящийся в плену кризисных эмоций, функционирует буквально на грани физиологического и психического срыва. Причём, это может продолжаться достаточно долго, так как в процессе профессиональной деятельности у представителей экстремальных профессий и профессий с повышенной ответственностью формируется так называемая “трудова доминанта”. Благодаря ей специалисту удаётся какое-то время с помощью волевых усилий противостоять снижению эффективности труда путём мобилизации ресурсных возможностей организма и психики. Однако, “стоимость” таких усилий оказывается чрезвычайно высокой: за гиперстимуляцию адаптивных систем человек расплачивается функциональным истощением, резко повышающим риск возникновения аварийных ситуаций.

В настоящее время наиболее распространённой стратегией психологической работы с авиационными специалистами является стратегия, ориентированная на высвобождение психофизиологических ресурсов активности. В практику психологической помощи прочно вошли такие методы и приёмы психофизиологической регуляции состояний, как аутогенная тренировка, дыхательная гимнастика, рефлексотерапия. При этом акцент делается на формировании у самого специалиста навыков психической и рефлексорной (физиологической) саморегуляции состояний. Овладение этими навыками, действительно, позволяет человеку на некоторое время улучшить своё состояние, формирует привычку к самоконтролю. Однако, не секрет, что в реальной жизни авиационные специалисты практически не используют эти методы самопомощи, а психологическая поддержка со стороны психолога не носит, к сожалению,

особливостей кожного іншого з членів екіпажу та вміння компенсувати дефіцит можливостей кожного з них своєю власною майстерністю. Оскільки подібний рівень взаємодії формується протягом тривалої сумісної діяльності, то традиційно вважалось за необхідне підтримувати постійний склад екіпажу, та уникали поточних ротаций. Загальна теза щодо визначення пріоритетів полягала в тому, що досвід сумісної діяльності – найкращий чинник зльотаності, а високий рівень соціально-психологічної компетентності екіпажу є допоміжним чинником, який сам по собі не може бути визначальним.

Попри очевидні позитиви забезпечення високого рівня зльотаності екіпажу, життя показало і зворотний бік цих намагань. В певних випадках саме через розгалужену систему сформованих в усталеному за складом екіпажі стереотипів взаємного сприйняття, особливостей рольового розподілу у неформальному спілкуванні, специфічної групової культури тощо виникало підґрунтя для помилкових сумісних дій, у тому числі з важкими наслідками.

Актуальним для вітчизняних авіакомпаній є впровадження принципово іншого підходу до оптимізації функціонування екіпажу як цілого, поширеного в світовій практиці та рекомендованого ІКАО. Він полягає в тому, що мобілізація ресурсів екіпажу забезпечується перш за все за рахунок вміння кожного з його членів компетентно будувати взаємодію з іншими на основі розуміння *універсально* діючих оптимальних моделей взаємодії, з урахуванням закономірностей обміну інформації, її опрацювання та прийняття рішень у складі команди.

У відповідності з цим підходом ще у 1979 році для підготовки екіпажів була запропонована спеціальна програма під назвою CRM (Crew Resource Management – управління ресурсами екіпажу). Апробація цієї програми довела її високу ефективність, й у 1986 році CRM була рекомендована ІКАО для поширення в усіх авіакомпаніях світу.

Структура типової програми CRM включає в себе такі етапи: семінар (забезпечується засвоєння знань щодо оптимізації спілкування, лідерства та спільної діяльності); передпольотний брифінг, автоматизована підготовка сценаріїв LOFT (Line Oriented Flight Training – льотне тренування, орієнтоване на конкретну лінію авіасполучень з притаманною їй специфікою); реалізація розробленого сценарію на льотному тренажері відповідного повітряного судна (з відтворенням ситуацій, які вимагають ефективної взаємодії членів екіпажу та дозволяють побачити проблеми лідерства, командного прийняття рішень, та особливостей комунікації); проведення розбору польотів в аспекті оптимізації взаємодії членів екіпажу. Велике значення надається максимальному наближенню відтворених ситуацій до реальних умов експлуатації конкретного типу повітряного судна. Саме на цьому реалістичному контексті екіпажі навчаються ефективно взаємодіяти та напрацьовують досвід реалізації актуальних психологічних компетенцій.

Наведений світовий досвід засвідчує, що однією з найважливіших умов високої надійності екіпажів як цілих команд є належний рівень психологічної компетентності кожного льотчика, а формування психологічної компетентності членів льотних екіпажів за спеціальними навчальними програмами на контексті типових та ймовірних ускладнених ситуацій польоту є ефективним шляхом оптимізації людського фактору в авіації. Обираючи цей шлях, авіакомпанія вирішує також проблему надійності тих екіпажів, які зазнають поточних змін у їх складі, що дозволяє більш ефективно використовувати наявні людські ресурси, а також, відходячи від парадигми забезпечення зльотаності усталених за складом екіпажів, запобігати деяким негативним впливам специфічних та подекуди глибоко прихованих соціокультурних особливостей, ймовірних у малих групах тривалого існування.

системного, “супроводжуючого” їх професійну діяльність, характеру. К тому ж, слід визнати, що ці методи мало ефективні в умовах життєвого кризи, так як націлені лише на ліквідацію “симптомів”, а не причин їх виникнення.

Іменно тому найбільш ефективною ми вважаємо таку стратегію психологічної роботи, яка орієнтована на звільнення регулятивних потенціалів більш високих, порівняно з психофізіологічним, рівнем активності і саморегуляції. Основною її впровадженням є розгляд якості основної функціональної аспекти особистості, сама ж особистість розглядається як “процес постійного змінювання”, як особа – саморегулююча – система відносин з світом. Вона має ієрархічне будову, в якій рівень психофізіологічної саморегуляції є найнижчим. Більш високим, з точки зору регулятивних можливостей, є рівень соціоадаптивної саморегуляції, над ним “надстраивається” рівень смислової саморегуляції, і, нарешті, найвищий – екзистенціальний рівень (або рівень самодетермінації), на якому в найбільшій мірі звільнюється життєтворчий потенціал особистості, здійснюється робота по зміслопреобразованию, по управлінню смисловою регуляцією. Такий підхід порівнюється з багаторівневою моделлю психічного здоров'я Б.С.Братуся, а пріоритетність вищих рівнів саморегуляції в подоланні кризи підтверджується результатами нашого дослідження. В ньому ми отримали дані, які дозволяють стверджувати, що саме від особливостей смислової системи особистості і від специфіки процесів смислообразования залежить динаміка і глибина негативних станів людини, переживаючого життєвий кризис.

Таким чином, вибір стратегії психологічного супроводження професійної діяльності авіаційних спеціалістів, переживаючих кризовий період, передбачає вибір рівня, до якого звернена робота психолога. Це, по суті, вибір між стратегією адаптації в середовищі шляхом досягнення рівноваги з ним у вигляді тимчасового покращення функціонального стану, і між стратегією звернення до екзистенціального рівня особистості саморегуляції, зміцнення “ядерних” характеристик особистості, таких, як усвідомлення власної існування, відповідальність, свобода вибору, гнучкість ціннісно-смислової системи. Саме така стратегія є, на наш погляд, найбільш ефективною, хоча і більш трудомісткою.

Надія Тертична
к. психол. н., доцент
Національний авіаційний університет,
м. Київ

До питання мотивів навчання студентів-психологів

За останні роки психологічна практика набула широкого визнання і зараз вже неможливо уявити функціонування багатьох сфер суспільного виробництва, сфери послуг, освіти, медицини без участі психологів. Разом з тим, з самого початку становлення практичної психології в нашій країні, з'явилася велика кількість проблем, пов'язаних з підготовкою фахівців, здатних успішно працювати в галузі психологічної практики. На сьогодні ще не вирішено є протиріччя між необхідністю якісної підготовки практикуючих психологів і невиправданими, неефективними технологіями навчання, орієнтованими як правило на підготовку академічних психологів або психологів-дослідників.

Теоретичний аналіз даної проблеми показує, що питання підготовки практичних психологів розглядаються в досить широкому аспекті в роботах Н.О.Амінова, О.Ф.Бондаренка, Ф.С.Василова, І.А.Кайдановської, В.Г.Панка, Н.І.Пов'якель,

Т.М.Титаренко, Н.В.Чепелєвої, Л.Ю.Хрящової та інших. Ними аналізувалися проблеми адаптації студентів до умов навчання, успішність оволодіння програмою підготовки, деякі технологічні питання підготовки фахівців, пропонувалися різні моделі та змістовне наповнення структури особистості практикуючого психолога, досліджувалися умови особистісного розвитку психолога-практика.

Загалом, розглядаючи питання ефективності підготовки практичних психологів, можна виділити низку проблем, що є найбільш актуальними для розуміння даного процесу.

По-перше, це проблема перебудови змісту, форм і методів викладання психологічних дисциплін на профільних факультетах.

По-друге, це проблема побудови моделі випускника та моделі розвитку професійно значущих якостей в процесі навчання, без яких неможлива якісна підготовка фахівців жодного профілю та їх наступна успішна адаптація до умов практичної діяльності.

По-третє, це проблема розробки педагогічних засобів формування у майбутніх психологів адекватних ціннісних орієнтацій та мотивів практичної діяльності.

Найскладнішою, на нашу думку, є третя проблема. Оскільки саме формування та реалізація мотивації вибору професії та навчання (на першому етапі), а відповідно – мотивів практичної діяльності – на другому і створює фундамент внутрішнього входження в професію. Адже фахівець-психолог в кінцевому результаті повинен сформувати механізми самонавчання, самоосвіти, саморозвитку, самоактуалізації, що є найсуттєвішою складовою процесу підготовки. Саме цей кінцевий результат здебільшого й не забезпечується в існуючій системі освіти, яка відводить студентам пасивну роль, орієнтує їх здебільшого на запам'ятовування, відтворення завченого, що стає перешкодою у розвитку особистості.

Ці положення і визначили основні підходи у проведенні нашого дослідження. Метою дослідження було вивчення мотивів студентів-психологів в аспекті вибору професії, нинішнього процесу навчання та майбутньої професійної діяльності.

Вибірку склали 73 студенти психологічного факультету НАУ з 1 по 3 курси. І хоча курс навчання студентів ще не закінчений і ми не могли прослідкувати динаміку в повному обсязі, попередні результати показали ряд характеристик, що є показовими для процесу в цілому.

Перша характеристика стосується невизначеності та полярності мотивів вибору професії. Тобто для одних студентів є значущими ті мотиви, які для інших є абсолютно незначущими на фоні загальної розгубленості у визначенні мети навчання в ВУЗі взагалі.

Друга характеристика окреслює ситуативність, відсутність стійких мотиваційних утворень та узагальнених мотивів, що свідчить з одного боку про адекватний процес професійного становлення, адже відомо, що на різних етапах роль окремих спонук різна, а з другого – про вікові особливості юнацтва як періоду пошуку та самовизначення.

Третя – зорієнтованість студентів-психологів на власний розвиток, самоактуалізацію своїх можливостей в процесі навчання. Тобто акценти зміщені із простого засвоєння нових, професійно визначених знань з різних дисциплін на власне “Я” студента. І лише після цього або на основі цього можливе засвоєння нових знань.

Таким чином, складовою проблемою організації фахової підготовки психологів-практиків є пошук оптимального поєднання засобів впливу з боку викладача на навчальну ситуацію і посилення механізмів самовизначення та самоактуалізації, що визначають активність особистості в процесі професійної підготовки.